

Bederatzi kopla, hamahiru, "Hamabost egun Urgainen" (Jose Antonio Loidiren polizi nobelaren ekarriaren gainean)

ELUSTONDO, Miel A.
Idazlea eta kazetaria

Euskalerrriaren Yakintza-n Azkuek jaso zuenez, kantu kateatuak edo ipuinak *San Martinen estutasuna* du izena. Hasi, honela hasten da: «San Martin errementaria zen. Behin, kolpe txarren bat jo, nonbait, eta dioska hasi zen, Jainkoaren kontra, deabruari hoska. Eta, ohi denez, deabrua etorri gure San Martin infernu zolara eramateko asmotan, eta, ohi denez, San Martin damutu! Eta hasi omen da San Martin, aitzakia beti merke bila. Ernegatuta zegoelako ekin omen zion Jainkoaren kontra. Ez zela benetan ari. Deabruak, orduan, gaizki esanen ordainetan, kristautasunaren misterioak esateko agindu omen zion».

Eta igarri diozue honezkero zer datorren ondoren. Eta igarri ez badiozue, hemen non nagoen ni zuei kontatzeko.

Deabruak: «Errak bat!»; eta santu guztiz deboto naizen honek, lehenengo misterioa esan zion. Esanda dago, hortaz. Bai, dena esanda dago, baina gure greziar zaharrek ondo asko esaten zuten, dena esanda dago, baina jendeak ez du kasurik egiten, eta esan beharra dago berriz.

Eta deabruak: «Errak bat!».

Ilunabarra zen... Negu gorriko ilunabar bat... Urgaingo kaleetan ez zen inor ageri. Eta, egia esan, ez zen harritzekoa... Hango euri zaparradak! Hango haize zurrunbiloak! Hango hotza! (...)

Hala ere, ilusenti hartan, inor ageri ez zen halako batean, kalez kale eta tipi-tapa, gizonezko bat azaldu zen. (...)

Burutik zintzilik, bizkarra estaltzen ziola, zaku zahar bat zeraman; egin-dakoan zer kolore zuten inork igarri ezin zezakeen petatxoz betetako galtzak; buztinez zikindutako abarka handi batzuk; aitzur bat eskuetan... (...)

Arin-arin, laster iritsi zen, blai-blai hezurretaraino bustita, kale erdi ilun batera. Han, iltze dotorez jantzitako ate handi bat zuen etxe baten aurrean geratu zen. Eta kalean gora eta behera begiratu ondoren, ate-etzilaren burdinazko katetxoari geldi-geldi eragin zion.

Irakurri eran berehalaxe jakingo dugunez, Txomin dela kalez kale euripean dabilen morroia, Urganingo zulogile apala. Herriburutar aberatsen etxean da ate joka. Ireki dio atea neskameak eta Txominek esan dio etxeko nagusiarekin hitz egin nahi duela. Gizona ez baitago, etxeko andreak hartuko du gure Txomin.

—Gabon, Txomin!

—Gabon...

—Ederki busti zara!

—Bai, pixka bat...

—Eta... zer diozu garai honetan? Norbait etxean minez?

—Ez, ez. Guziok ondo gara...

—Ezbeharren bat?... Eseri zaitetz, behintzat...

Txominek zer egiten zuen ere ez zekien. Lurrera begira zeharo mutututa, nondik hasi ez zekiela, aulki baten ertzean eseri zen. Herribururen emazteak berehala nabaritu zuen haren izua eta, zer ote zekarren jakin nahian, begira-begira geratu zitzaion.

—Zure senarrarekin hitz egiteko asmotan etorri naiz... (...)

—Esango zizun Joxepak, noski, senarra Bilbon dela...

—Bai, bai, baina nik...

—Egun gutxi barru etortzekoa da. Orduan etorri nahiko bazenu... (...)

—Ez, ez! Gaur egin behar dugu zerbait!

–Zer gertatzen da, ba?

–Jakin al duzu Egurmendi jauna hil dela? (...)

–Jakin dut, bai. Gizajoa.

–Ba... (...) bihar lurperatu behar dutela eta... joan naiz gaur hilobia antolatzeko asmotan eta... gauza ikaragarri bat ikusi dut.

Arnasa bukatu zitzaion. Maritxu, Herribururen emaztea, berriz, begiak gainetik kendu gabe, dena begi-belarri zen eta:

–Zer? (...)

–Jakingo zenuen, noski (...), oraindik urte asko ez direla, Egurmendi gaztearen emaztea hil zela? Ba, haren gorputza ikusi dut eta... kopetan tiro baten hoska dauka!¹

Kopetan tiro baten hoska dauka.

Eta deabruak: «Errak bil!».

1955. Jon Etxaidek *Joanak joan* nobela historikoa argitaratu zuen. Pierre Bordazarre *Etxahun-Irurik Matalaz* pastorala idatzi zuen. Gurutz Ansolak *Euskal Herriko ekonomiaz* liburua. Joan Garmendia Kortadi *Zeletak Euskararen iraupena eta Euskal literaturaren aurrerapena* saiakera.

Antonio Maria Labaienek *Elizanburu* biografia. Antonio Karmelo Urrestarazu "Umandi"k *Bizkaiko aditz-erak* eta *Gramática vasca* liburua. Jose Antonio Loidik *Amabost egun Urgain'en* idatzi zuen, euskarazko lehen polizi nobela.²

Eta deabruak: «Errak hirul!».

1955ean berrogei urtetsuko gizona zen Jose Antonio Loidi Bizkarrondo farmazialaria. Urteak geroago, honelaxe oroituko zuen garai hura:

1 *Hamabost egun Urgainen* / Jose Antonio Loidi / Erein, 1997.

2 *Gure mendea, ehun urte euskal kulturaren*, Argia, 1999.

Hogeita hamar urte inguru nituela, lotsatzen hasi nintzen, euskaraz hitz egiten bai, baina ez irakurtzen eta, are gutxiago, idazten, nekielako. Garai hartan oso gauza gutxi zegoen euskaraz irakurtzeko, eta nik irakurriak nituenak ziren, soilik, *Pernando Amezketarra*, *Garoa*, eta besteren bat. Orduan, garaiko liburuak erosi eta alfabetatzen hasi nintzen: Azkueren *Morfología Vasca*, Sebero Altuberen *Erderismos*, [Jose] Zabalaren *Gramática [Vasca, 1930]*, Isaac Lopez Mendizabalen hiztegia [*Diccionario vasco-castellano*, 1916]. Halakoren batzuk. Horiekin hasi nintzen irakurtzen eta idazten ikasten. Ikasteko bidean, pentsatu nuen era ona izango zela itzulpen bat egitea. Agatha Christie, Simenon, Conan Doyle eta horrelako batzuk ezagutzen nituen, askorik ere ez. Azkenean, Simenonen nobela bat aukeratu nuen itzultzen hasteko. Baina, hasi orduko, oso pasarte zailak aurkitu nituen: "El brigadier se presenta en la comisaría con unos botines de botones de nácar".³

Eta zerutik jakina denez, 1955ean, euskaraz bere modura, autodidakta trebatu den, trebatzen ari den, farmazialariak ezin asmatu du. Eskueran dituen hiztegieta ez da ageri ez *brigadier*, ez *se presenta*, ez *comisaría*, ez *botín*, ez *nácar*. Ezin esan guk gaur egun segidan eta bi aldiz pentsatu gabe kasik automatikoki esango genukeena: «Brigadierra polizi-etxean azaldu da nakar-botoizko botinak jantzita».

Etsi du Jose Antoniok, ezin buruturik dabil itzulpen hura. Besterik behar du: «Simenon utzi eta nobela bat idazten hasi nintzen, neure kasa. Eta pixkana-pixkana *Hamabost egun Uргainen* hori sortu nuen. Euskaltzaindiaren lehiaketara aurkeztu nuen 1954an, eta aipamen berezia eman zidaten. Lehen saria, Jon Etxaideren *Joanak joan* lanari eman zioten».

«Errak lau!».

Liburuaren lehenengo argitalpenaren hitzaurrea jo dut begiz. Aingeru Irigarai da egile. Eta dio euskaltzainak:

Libururik ez da orain kasik argitaratzen bere aurre-itza edo aitzin solasa gabe. Novela unen egileak ere eskatu dit bat, eta adiskidegoa lekuko sartzen baldin bada tartean (eta bere aita maitearen adiskidegoaz gainera), nola ukatu doaia eta gaitasuna horretarako eskas izanik ere batek?

3 (1992) "Familian bederatzi botikario gara" in *Habe*. 211. 124-129 or.

Erakuspen eta irakaspen ederra ematen digu J. A. Loidi jaunak *Amabost egun Uргain'en* bere liburuño polita argitaratuz. Ezta itzulikatua, bere burutik ateraia baizik, eta Euskaltzaindiak eraginikako konkurtsoan aipamen berezi bat irabazi duena.

Gai (euskal-liburuetan beinere jo ez dan polizi-gaia) bizia eta intresduna derabilla, euskera arront eta erritar batean izkiribatua. Ezta iztegi bearrik novela au irakurtzeko, eta euskal liburu batez au esatea ezta gauza ttipia zinez. Novela gutti ditugu euskaldunek oraikotz; aipagarrienak, Elizanburu'ren *Piарres Adame*; Agirre'ren *Kresala* eta *Garoa*; *Peru Abarka*, Mogelena; Irazustaren *Joanixio* eta *Bizia garratza da*, eta bakar batzu geiago. (...)

Eskuetan duzun liburu unen orrialdetan barrena abiatzen bezain laister sumatuko duzu, irakurlea, gorapilloa nola desegiten den ikusteko gutizia, eta lenbiziko liburua egiten duen norbaitendako ezta gauza apurra. Zorionak, Loidi jauna, eta segi aurrera.⁴

Horraino Irigarairen hitzak, eta, gisa denez, hiru ohar hartu nahiko nizkioke mailegu, adierazgarrien zaizkidanak.

Lehena: Ez da hiztegi beharrik nobela hau irakurtzeko, eta euskal liburu batez hau esatea ez da gauza ttipia, zinez.

Bigarrena: Nobela guti ditugu euskaldunek oraingoz.

Hirugarrena, irakurleari egiten dion oharra dut: liburu honen orrialdeetan barrena abiatu rik, laster sumatuko duzu korapiloa nola desegiten den ikusteko gutizia, eta lehenbiziko liburua egiten duen norbaitendako, hori ez da gauza apurra, ezdeusa.

«Errak bost!».

Jose Antonio Loidiren ahotsa berreskuratu nahiko nuke, oraingoan Iñaki Camino orduan gazteak *Argia* aldizkarian egindako elkarrizketaren bidez⁵.

4 *Hamabost egun Uргainen* / Jose Antonio Loidi / Erein, 1997.

5 CAMINO, Iñaki (1985): "J. A. Loidi: "Liburu gehiago idatzi eta irakurtzen da gaur egun"" (J. A. Loidiri elkarrizketa) in *Argia* 1071. Sarean: [http://www.argia.com/argia-astekaria/1071/jaloidi-liburu-gehiago-idatzi-eta-irakurtzen-da-gaur-egun_\[kontsulta: 2011-04-10\]](http://www.argia.com/argia-astekaria/1071/jaloidi-liburu-gehiago-idatzi-eta-irakurtzen-da-gaur-egun_[kontsulta: 2011-04-10]).

Ez nuen gauza zaila nahi. Konturatu nintzen Espainian garai hartan gehien irakurtzen zena nobela zela, eta honen barruan polizi nobela. Bi aldiz pentsatu gabe idatzi nuen, modu errazean; gauza atsegin bat egin nahi nuen. Eta halakoa atera zen. Gaur egingo banu, ez nuke halakoa egingo. Gustatuko litzaidake, gainera, batuz agertzea, ikastola batzuetan irakurketa testutzat darabilte jakin baitut.

Horraino Iñaki Caminoren elkarrizketan Loidiri gogoan hartu dizkiodanak. Kontrapuntu eginez, *Hamabost egun Uргainen* argitaratu zen urte bereko iruzkin kritikoa dugu *Egan* aldizkarian, Luis Mitxelenak sinaturik⁶. Handixe ari natzaizue:

Uste ez bezalako aldakuntzak dakartzate berekin urteek. Loidi, aspaldiko ezaguna dut. Haurretandik ez gara elkarrengandik urruti ibili Erreterian.

Orain 25 bat urte, Loidi, nekienez behintzat, mutil zintzo eta saiatu horietakoa zen. Liburuak maite zituen, bai, baina Kimika, Botanika eta antze-koak. Egingo nuen nik, ez zuela denbora-paxako huskeriekin asti askorik galtzen... (...)

Ez nuen oso gogo onez hartu Euskaltzaindiko sariketarako aztertu behar izan nuenean. Nahitaez irakurri beharrekoa izan ez banu, hasiko ote nintzen irakurtzen ere? Artean ezer argitara eman ez zuen autore baten lehen lana, eta polizi nobela, alafede. (...)

Nere ustekabeko poza inori azaldu beharrik ez dut: euskaldun askok, neurri berean ez bada ere, nabaitu baitute bere barrenean. Hona non sortu zaigun, bat-batean, idazle trebea ez ezik, askoz gehiago behar duguna: nobelista bat. Ez du saiaketa luzeetan aritu beharrik izan. Badakizki, inon ikasi gabe, nobelagile batek jakin behar dituen gauzarik nagusienak. Pertsonak ederki ikusten ditu, bai barrendik eta bai kanpotik; nor bere bizia du, berez ari dira eta berez mintzatzen, inork behartu gabe. Badaki gertakariak bat besteari josten eta, hori aski ez dela, ederki, arin, zorrotz eta biziro, ematen dizkigu aditzera.

6 *Hamabost egun Uргainen* / Jose Antonio Loidi / Erein, 1997.

Ezin dezakegu gehiago esan. Lehen urratsetan erakutsi digu Loidik, argi eta garbi, baduela nobelarako dohain berezia, horretarako jaioa dela. Inon ikasi ez duena badakiela esan dugu, eta gehiago ere esango genuke: inon ikasi ez duena eta inon ikas ez zezakeena. Etorri hori berezkoa baita, ez baitaiteke inon aurki.

Ez dut, ordea, horrenbestez esan nahi bertan goxo gelditi litekeenik.

Mitxelena ez du esan beharrik ere, errementariaren mailua hartu eta buruan joko baitu iltzea:

Liburu honen akatsak aipatu beharrik ez dago: hain daude axalean. Gaia ahula du: ustekabeen sortua izanik, ez guretzat bakarrik, baita egilearentzat ere, ustekabeko sortze horren ezaugarriak agerian daramatza. Lehen lana delako, ohiturarik eza ere nabari zaio, lanbidearen berri ongi ez dakien langilearen ohiturarik eza. Hutsune horiek, ordea, esan bezala, aise bete ditzake lanak.

Lan hori, orain, euskarari berari zor dio. Bidea hain ederki dakienak ez du, noski, gidari beharrik. Hauxe esatera ausartuko nintzaioke halaz ere: gai egokia, bere gogo-betekoa eta bere indarren neurrikoa, aukera bezala. Oraingoa, sariketa baterako zerbait behar eta, itsumustuan begiz joa izan da: ez bedi horrelakorik gerta hurrengorako (...)

Bi hitz, bukatzeko, hizkerari buruz. Jatorra da liburu honetakoa: arina, erraza, edozeinentzakoa, Irigarai jaunak hitzurrean dioen bezala. Eta erraztasun hori makulurik gabe erdietsi da, orrialde azpiko makulurik gabe, alegia. Baditu, bai, zenbait huts, baina ahalegin gogorrik gabe bazterrera ditzakeenak beste batean.

Gauza gehiago esaten dizkio Mitxelena Loidiri, ohar gehiago egiten, gogoeta gehiago ere badarabiltza, baina gu, hemen eta orain, deabruaren aginduari lotu behar gaitzaizkio. Misterioak esaten segitu behar dugu guk, infernuko zuloan betiko suan kiskali nahi ez badugu.

Eta deabruak: «Errak sei!».

Arrakasta handia izan zuen nobelak. Dela lehenengo polizi nobela izan zelako, dela euskara guztiz eskuragarri bat zuelako... dena delakoagatik, *Hamabost egun Urgainen* eleberriak arrakasta. Argitaratu eta hiru urtera, 1958an, bigarren argitalpena dugu, Irunen bertan gauzatua. Emilio Mas da eragile, Juan Ramon Jimenezen *Platero y yo*-ren erdika bat euskarara ekarri zuena. Bigarren argitalpenaren hitzaurrean Irunen sustraitutako Emilio Masek idatzia da:⁷

He leído con extraordinario interés este libro que se nos presenta con la inapreciable garantía de una Mención Honorífica de la Academia de la Lengua Vasca. A primera vista una novela policíaca en vascuence parece una incongruencia. Esta antigua lengua se nos antoja apropiada para describirnos la vida sencilla de los pescadores y campesinos con sus rústicos y primitivos problemas, apta quizás para las expansiones líricas de gentes sencillas o para la enseñanza religiosa, pero incapaz de expresar la movilidad de la vida moderna, con sus continuas inquietudes, alarmas y sobresaltos (...)

Orduan ere, oraingo moda-moduan, bizimodu modernoa amets jendeak, eta Emilio Masek: "Nada más lejos de la verdad. Basta leer la tensa y emocionante novela de Loidi para convencerse de ello (...)"». Eta Mitxelenak emandako arrazoiak berrituko ditu Masek ondoren. Azkenean, honela bukatuko du:

Entre las obras literarias vascas, perfectas por su forma muchas de ellas, pero carentes de movimiento en su mayoría, destaca por su interés y emoción, que mantiene en tensión continua al lector, esta novela policíaca de José Antonio Loidi Bizkarrondo "Quince días en Urgain". Considerándola muy apropiada para el público irunés por su tema moderno y por la sencillez de su lenguaje, he decidido publicarla en "El Bidasoa" (...).

Herriko aldizkarian, hortaz, nobelaren bigarren argitalpena. Hirugarrena,

⁷ *Hamabost egun Urgainen* / Jose Antonio Loidi / Erein, 1997.

“Quince dies a Uргain” és una obra de caràcter policíac, amb un argument del tot original en el gènere. Novel·la plena d'acció, tots els crítics bascs han coincidit a subratllar l'interès que desperta desde les primeres pàgines. (...)

Aqueste traducció és possiblement –i així ho assenyalen algunes publicacions basques que ja n'han donat notícia–, la primera versió integral de'un llibre literari basc a un altre idioma. Aqueste tradició col·loca així el català en lloc d'honor dins una literatura que de sempre ha merescut totes les simpaties dels llegidors catalans. Aquesta simpatia podrà concretar-se per primera vegada en una coneixença directa; coneixença que, a part dels mèrits intrínsecs de l'obra, constitueix un factor d'interès ben positiu per a aquesta versió, per tal com ens posa en desitjat contacte amb un món literari totalment desconegut del nostre públic.

1961ekoa, katalanez etorri zen. Jose Antonio Loidiren hitzak ditugu, Iñaki Caminori *Argian* esanak: «Bai, katalanera itzuli zuten, baina ez ziguten baimenik eman argitaratzeko, pentsa ezazu. Euskarazko gauza bat itzuli, zein hizkuntzatara eta katalanera, ezta pentsatu ere halakorik (...)». Baimenarekin edo gabe, nortara edo hartara, argitaratu zuten katalanez. Eta dio Loidik: «Bost mila ale saldu omen ziren, ahitu egin zen. Nik, dena dela, ez nuen xoxik jaso. Agindu bai, baina bada-kizu nolakoak diren katalanak. Frantsesera ere itzuli zen, baina ez zen argitaratu. Gaztelaniazkoa gauza bera. Euskarazkoaren zazpigarren argitarapena-edo kaleratzeko-tan direla uste dut». Elkarrizketa 1985ekoa da, eta Loidik zazpi argitalpen kon-tatu dizkio bere nobelari.

Eta orduan kazetari zen Iñaki Caminoren galdera:

Arrakasta handia, beraz?», eta Loidiren erantzuna, gogoan hartzekoa: «Bai. Kontuan hartu urte hartan bi nobela besterik ez zirela atera, nirea eta Jon Etxaideren *Joanak joan*. Giro hartan ezer gutxi zegoen euskaraz irakurtze-ko, eta jendeak irakurri egin zituen. Honi dagokiola, nik badut zalantza bat: literaturako historia batzuetan gerra aurreko euskal idazleetan azkena jartzen naute, eta, beste batzuetan, gerra ondoko belaunaldiko aurrena omen naiz. Gu, badakizu, katakonbetako generazio horretakoak gara.

«Errak zazpi!».

Katalanezko itzulpena, Bartzelonan, 1961ean. J. Alberti da hitzaurregile.⁸

“Quince dies a Urgain” és una obra de caràcter policíac, amb un argument del tot original en el gènere. Novel·la plena d'acció, tots els crítics bascs han coincidit a subratllar l'interès que desperta desde les primeres pàgines. (...)

Aqueste traducció és possiblement –i així ho assenyalen algunes publicacions basques que ja n'han donat notícia–, la primera versió íntegra de'un llibre literari basc a un altre idioma. Aqueste tradició col·loca així el català en lloc d'honor dins una literatura que de sempre ha merescut totes les simpaties dels llegidors catalans. Aquesta simpatia podrà concretar-se per primera vegada en una coneixença directa; coneixença que, a part dels mèrits intrínsecs de l'obra, constitueix un factor d'interès ben positiu per a aquesta versió, per tal com ens posa en desitjat contacte amb un món literari totalment desconegut del nostre públic.

«Errak zortzi!».

Usoak dira igaro, eta urteak ere bai. Liburua kaleratu eta gutxira, 1957an, euskaltzain urgazle izendatu zuten Jose Antonio Loidi. Herriko Plazara aldizkarian 1991ko alean kontatu zuenez dakit⁹.

Euskaltzaíndian sartu nintzenez gutxi ginen, eta gaztea, gainontzeko gehienak zaharrak baitziren: Etxaide, Lojendio eta abar. Nik lana egin nuen, eta gero, pixkana-pixkana, jende berria sartzen joan zen, eta ni atzeratzen.

⁸ *Hamabost egun Urgainen* / Jose Antonio Loidi / Erein, 1997.

⁹ PLAZARA aldizkaria (1991): “Jose Antonio Loidi: nobela botikarik onena denezan” (J. A. Loidiri egindako elkarrizketa) in *Plazara* 17, 1991. Sarean: <http://andima.amiarma.com/plaz/plaz1609.htm> [kontsulta: 2011-04-14].

Batuaren horretan, beraz, bai, Baionako batzarrean izan nintzen, eta nire iritzia idatziz aurkeztu ere bai. Hurrengoan ere izan nintzen, Arantzazukoan, eta parte pixka bat hartu nuen. Gero, handik hamar urtera, Bergaran izan zen, eta hartan Irigarai eta biok aurkeztu genuen zerbait, idatziz. Ni hasiera-hasieran hatxearen aurkakoa nintzen, aurkakoa, ez nuen ikusten horren beharra, eta beti ibili nintzen aurka. Gero, pixkanaka, ikusten nuen Mitxelena, esate baterako, oso aldekoa zela -eta nik uste dut berari esker jarri zela hatxe hori-, eta Villasante bera ere bai, eta jende asko -hatxearen aldekoa-, ni baino jakintsuagoak, eta amore ematen hasi nintzen. Orduan, talde bat bildu ginen, Inza, Lojendio, Arrue, Zabala, Irigarai eta beste batzuk, erdibide bat hartu nahian, zeren ikusten baikenuen bazirela erabat aldekoak -hatxea alde guztietan sartu nahi zutenak-, eta besteak, hatxe bat bakarra ere nahi ez zutenak. Gu erdibidean geunden, esanez hatxea ahal zen toki gutxienetan sartzeko. (...) Haserre franko izan genuen. Ni oso baketsua naiz, ez naiz askorik haserretzen, baina Bergarako batzar hartan ia jo nuen fraide bat, Joseba Intxausti, oso gogor egin zidalako... Tarteko sartu ginen, eta batetik eta bestetik eman ziguten muturrekoa, eta orduan alde egin nuen. Geroztik ia ez dut ezer egin Euskaltzaindian (...)

Euskara batuaren borroka lehertu baino lehen -1968ko urriaren 3, 4 eta 5koa da Arantzazuko batzarra, eta harrezkerokoak ekaitz eta trumoi gogorrenak-, urte bereko epailean, martxoan, kaleratu zuten *Hamabost egun Urgainen* obraren laugarren edizioa. Manuel Lekuona da kasu honetan hitzaurregile gozo. Tartean, euskarak problema asko dituela dio, eta konponbideetako bat dela irakurtzea; sendo bizi izateko irakurleak eta irakurgaiak behar dituela euskarak. Hitzez hitz:

(...) Urte auetan ari zaigu gure Euskera alderdi ortatik poliki ornitzen eta jazten. Ba'degu olerki "modernorik", ba'degu olerki "sozialik"; badegu, baita "nobela poliziakarik" ere (...) Loidi Jaunak [Amabost egun Urgain'en] irakurgai onekin autsi zuan bidea, orain urte batzuk. Eskerrak zor dizkiogu. (...) irakurleak egin dion arrera ona izan da; iru argitalte agortuta, gaurkoarekin lau ditu; eta lauetan bat katalaneraz... (...) Ondo etorria izan dedilla laugarren argitalte au.

«Errak bederatzi!».

1968an laugarren edizioa zuenak, zazpigarrena du 1991n, hau da, Irungo *Plazara* aldizkarian Joxean Elosegik eta Jorge Gimenez Bochek –bietako batek, edo biek elkarlanean–, elkarrizketa egin diotenean. Bertan, Loidik esaten zuen “*Hamabost egun Urgainen hori*” idatzi zuenean, Lopez Mendizabalen eta Zabalaren gramatikak baliatu zituela. Garai hartan, euskararik politena Tolosakoa zela esaten zenez, eta hango formak erabiltzera jo zuela.

Horrela atera zen lehendabiziko edizioa. Eta bigarren eta hirugarrena ere horrela atera ziren. Laugarrenean, berriz, batuaren kontuak hasiak zirenez, aldatu egin nuen (...) Azkenekoa, zazpigarrena –Erein argitaletxeak atera duena–, batuan egin dugu, eta horretarako zera egin behar izan da, hatxeak jarri –bat bakarrik ere ez zegoelako–, (...) eta forma batzuk aldatu, baina ez asko.

1991koak ditugu haren hitzak, eta liburuaren azkeneko edizioaz ari da, Ereinek ateratakoaz. Zazpigarrena duela dio. Itzaropena inprimategiko Pello Unzurrunzagak herenegun aitzinean zehatz adierazi digunez, Ereinen edizio hark 8. argitalpena bete zuen 2004ko urtarrilean. Eskuetan dudan hauxe da, Gasteizko Ibaiondo gizarte-etxeko liburutegian inguratu didatena. Barkatu neurea ez ekarri izana, baina hor ere bada aski historia-istorio. Edizio zuzendu eta eguneratu honek –halaxe baitio–, 1990ekoa du lehen argitalpena, eta, harrezkero, kasik urte biz behin izan zuen berrargitalpena: 1992, 93, 94, 97, 99, 2001 eta 2004 urteetan berrargitaratu zen.

Edizio zuzendu eta eguneratua, eta horrek ere badu aski historia-istorio. Jose Antonio Loidiren paperek hitz egingo ahal dute!

«Errak hamar!».

Eta, dakienak daki, irakasleari joan natzaio informazio oso bila. Lourdes Otaegiren artikulua bat dut *Hamabost egun Urgainen* gaitzat hartua duena. Alabaina, ez alferrik hartu ditut hasmentan greziarrak hizpide: dena esanda dago, baina jendeak ez du kasurik egiten, eta esan beharra dago berriz. Bada, esan dezadan berriz, oraingoan Otaegiren hitzak nire eginez¹⁰.

¹⁰ OTAEGI, Lourdes. *Hamabost egun Urgain'en* (1955) Sarean: <http://www.ehu.eus/ehg/literatura/idazleak/?p=655>

Euskaraz idatziriko polizia-nobelen historia 1955ean hasi zen J.A. Loidi Bizkarrondok *Hamabost egun Uргainen* (Zarautz, Kulixka) nobela argitaratu zuenean. Euskaltzaindiaren literatur lehiaketa batean aurkeztu zuen eta aipamen berezia jaso zuen. Harrezkero hainbat argitalpen izan ditu (...) eta Euskadi Irratiaren *Antzoki iluna* saiorako bertsio bat ere egin zen 1992an [Joxe Ramon Zubimendi, egokitzaile] Kritikoen oniritzia jaso zuen, beraz, lehena izateaz gain, gerora ere, ongi taxaturiko argudioa duela iritzi baitiote (...) Liburuaren egitura soila da, 30 ataletan kontatzen da detektibearen ikerketa-lana, eta lehen kapituluan sorturiko misterioa amaieran askatzen du, bi kapitulutan krimen ustekoa argitzeko hogeitun urte lehenago gertaturiko jazoerak ekartzeko analepsi azkar baten bidez. Ustekabeko amaiera du, hortaz, eta gertakariak argitzeko eleberrian zehar eskaini gabeko zenbait datu aurkezten ditu».

Otaegik Mitxelenaren iruzkin hura biltzen du bere artikuluan, 1955ekoa, eta Ibon Sarasolaren iritzi kritikoa, 1976koa, eta *Xaguxarra* aldizkarian 1980an publikatutako sinadurarik gabekoa, eta Mikel Hernandez Abaituak 1982an plazaratutako iritziak; bide batez, Hernandez Abaituak, esaterako, benetako krimenik ez duela egotziko dio nobelari. Otaegik biltzen ditu, berebat, Ana Toledok 1989an Loidiren nobelaz idatzia, eta Gotzon Garatek 2000. urtean esandakoa; Garatek eleberriaren egiantza eta sinesgarritasuna azpimarratzen dituela diosku Otaegik. Javi Cilleroren 2000. urteko doktore tesian jasotako azterketa eta Marijose Olaziregik 2002an idatzia ere jasotzen ditu... Finean, esan nahi dut, oraindik orain arte, bostetan baino gehiagotan hartu dutela hizpide Jose Antonio Loidiren obra gure irakasle adituek.

1998, liburu bat Elkar etxearena: *Euskal literaturaren antologia*, Koldo Izagirre eta Xabier Mendiguren Elizegi dira egile.

Jose Antonio Loidi Bizkarrondo Erreterian jaio zen 1916an. Botikaria da ikasketaz eta ogibidez eta jakintza-gai horri buruzko hainbat lanen egilea. Literaturaren historiara, ordea, beste lan bati esker igaro da: *Amabost egun Uргain'en* izeneko nobela kaleratu zuen 1955ean.

Eleberri poliziakoa da Loidirena, generoaren legeak egoki betetzen dituen: delitua, honen inguruko misterioa, hau argitu nahi duen ikerlaria, detektibe honen gorabeherak eta arazoak... Hori guztia, euskara erraz, esapide jator ugariz edertuan, idatzia.

Liburu txukuna da, bai kontaketa-teknikaz bai hizkera narratiboz ere, eta alde horretatik mesede handia egin zuen bere garaian, euskara zapaldurik, arbuiaurik eta ia debekuepan zegoen hartan, Europa osoan bezalako lanak egin zitezkeela erakutsi baitzuen.

(...) Hauxe da gure lehen polizi eleberria, eta urte asko igaroko ziren honen mailako besterik sortu arte.

Herenegun aitzinean Elkar etxeko editore Xabier Mendiguren Elizegik berak esana, aspaldi agortua eta deskatalogatua dagoela liburua, zoritxarrez. DBHko ikasleei zuzenduriko liburua zen, nahiz eta bestelako erabilerarik ere bazuen.

«Errak hamabi!».

Hamabost egun Uргainen idatzi nuenean, irakurterraza egiten saiatu nintzen. Klean eta baserrietan erabiltzen zen euskara erabili nuen; uste dut horregatik izan zuela hain arrakasta handia, berehala agortu baitzen lehen-dabiziko edizioa. Edizio hura nire kontura egin nuen: hura argitaratzeko traba besterik ez baitzen izan. Editorialik ere ez zegoen garai hartan. Bakarrik, Arrizabalaga [Unzurrunzaga behar du, zalantzarik gabe], Zarauzkoa. Baina hark ere ez zuen bere kontura egin nahi, eta neure kontura egin behar izan nuen: beraz, neu izan nintzen egile, argitaratzaile, banatzaile, propagandista eta gainontzeko dena. Berehala saldu zen dena, eta kitto geratu nintzen.¹¹

Farmazialariak badu, gainera, beste meritu bat. Arestian aipatu dudana Lourdes Otaegik dioenez, 1977a arte euskaraz idatzitako polizi nobelarik irakurriena izan zen *Hamabost egun Uргainen*. Harekin batera aipatzen omen dira Txomin Peillenen *Gauaz ibiltzen dena* (Kulixka, 1967), eta *Gatu Beltza* (Gero, 1973), eta Mariano Izetaren *Dirua galgarri* (Auspoa, 1962). Gerokoak dira Xabier Gereñoren eta Gotzon Garateren lanak. Otaegik esango duenez, «hutsune nabarmena zegoen garaia bete

¹¹ CAMINO, Iñaki (1985): "J.A.Loidi: "Liburu gehiago idatzi eta irakurtzen da gaur egun"" (J. A. Loidiri elkarrizketa) in *Argia* 1071. Sarean: <http://www.argia.com/argia-astekaria/1071/jaloidi-liburu-gehiago-idatzi-eta-irakurtzen-da-gaur-egun> [kontsulta: 2011-04-10].

zuen Loidiren nobela honek». Eta, jarraian, hauxe dio Lourdes Otaegik: «Gero-ra eleberri idazle izango zirenak, 1970etik aurrerako belaunaldikoak, [Loidiren] irakurle izan ziren, noski». Eta Ibon Sarasola, Joxe Austin Arrieta eta Anjel Lertxundiren izenak ematen ditu.

1955ean hasitako bide hark katea ekarri du. Jose Antonio Loidiren *Hamabost egun Uргainek* halako bide handi bat egin du, orain arte eten ez dena. Ibilian lagun izan ditu irakurle eta kritikariak, argitaratzaile eta banatzaileak, sustatzaile eta eragileak.

100 urte Loidi jaio zela, eta bizirik irauten duela esan liteke. Ekitaldi hauxe, zeuek zarete lekuko. Eta Irungo udalaren Loidi beka, eta Jose Antonio Loidi kalea, eta Jose Antonio Loidi aretoa Carlos Blanco Aginaga zentroak, eta euskal telebistako literatura programan Beñat Sarasola literatur kritikaria Loidiren nobelaz jardutea, eta oraindik orain, urte hasmentan Baztanen egin ohi den "Hilbeltza beltza" jardunaldi beltzetan *Hamabost egun Uргainen* gogora ekartzea, Jose Antonio Loidi omentzea, haren arreba Anjelitarekin solastatuz...

Jose Antonio Loidi Bizkarrondo, 1916an sortua, 1999an hila. 100 urte, bizi da, eta biziko!

Eta deabruak: «Errak hamahiru!».

Eta San Martinek, santu deboto naizen honek, zuekin denokin batera: «Ez dok hamahiru!».

*Hamahirugarrenik ez dago
Oilarrak kantatzen du munduan
Aingeruak zeruan
Jesu Kristori ipintzen diogu
Gure arima eskuan.*

Arestiren bederatzi koplak, hamahiru, Hamabost egun Urgainen

*Bederatzi koplak ditut (bis)leitzea gaur da delitu
Hamabost egun Urgainen
Loidirena da meritu (bis).*

*Le(he)nen polizi nobela
kontua ez da epela
oraindik esaten dute
gustura leitzen dutela.*

*Urteak igaro dira
mundua jira eta bira
Loidiren arrakastarik
dutenak asko ez dira.*

*Idazle botikario
leitzea gaur da kario
Loiditarrei txapela ta
Iruni, aldiz, adio.*

*Hamalau bat edizio
botika ta farmazio
Hamabost egun Urgainek
badauka zenbait akzio.*

*Euskara ondo jatorra
Loidirena ez da elkorra
askok esana baitute
egia handia horra.*

*Berrogeita hamabostean
hala da noizik behinean
Loidik marka hautsi zuen
euskararen zeruertzean.*

*Garai bateko obra da
Loidik jo zigun aldaba
hainbeste urte bizirik
irauten erraz al da ba.*

*Famatu Martin Garaidi
detektibe bat edo bi
gure letren historian
Jose Antoniyo Loidi.*

*Bide urratzaile zana
farmazia zuen lana
Hamabost egun Urgainek
(e)man zion Loidiri fama.*

*Obrak hamabost aipamen
Euskal Herrian han-hemen
bataren ohar kritiko
bestearen begiramen.*

*Loidiren mendeurrena
ospatu ere hurrena
haren nobela leitzea
omenaldirik onena.*

ELUSTONDO, M. A.: *Bederatzi, hamahiru, 'Hamabost egun Urgainen'*

*Bederatzi kopla Arestik
merke-zurrean garesti
lau zuhur eta bost ero
bizi gaitezen amesti.*